

ANTİK YAZARLARIN ESERLERİNDE ZEUGMA*

Ercüment YILDIRIM*

Özet

I.Seleukos Nikator tarafından kurulan Zeugma; Seleukos, Kommagene Krallıkları ve Roma İmparatorluğu dönemlerinde askeri, siyasi ve ekonomik önemini korumuştur. Fırat Nehri'nin kolaylıkla aşılabildiği geçitlerden biri üzerine kurulmuş olan Zeugma'ya sahip olduğu stratejik öneminden dolayı Antik Çağ yazarları, eserlerinde yer vermişlerdir. Zeugma'ya IV. Scythica lejyonunun yerleşmesinden sonra şehir bir Roma kenti haline dönüşmüştür. Roma İmparatorluğu'nun şehir mimarisine uygun olarak inşa edilen Zeugma'da yapılan son kazılar şehrin sahip olduğu zenginliği ve refahı ortaya çıkarmıştır. Büyük İskender'den başlayarak pek çok Roma imparatoru ve generali askeri seferleri sırasında Zeugma'dan Fırat Nehri'ni geçmeyi alışkanlık haline getirmişlerdir. Antik yazarlar Fırat Nehri'ni geçmek için köprü kullanıldığından bahsetmelerine rağmen Zeugma'da yapılan kazılarda herhangi bir köprü kalıntısına rastlanmamıştır. Roma imparatorlarının seferlerini Zeugma'dan başlaması Parthların şehirden nefret etmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda I. Sapor Fırat Nehri'ni geçmiş ve 256 yılında Zeugma'yı ele geçirmiştir. Parth ordusu Zeugma'yı tekrar iskan edilemeyecek biçimde yıkılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Zeugma, Roma, Parth, Fırat Nehri, IV. Scythica Lejyonu.

ZEUGMA IN THE WORKS OF ANCIENT AUTHORS

Abstract

Zeugma which was founded by Seleucus I. Nicator has been significant at Seleucus, Commagene kingdomS and the Roman Empire in military, political and economic areas.

The ancient authors mentioned Zeugma in their works as it bear a strategic location that provide a passage over the Euphrates River easily. Zeugma was turned into a Roman legion city after the deployment of the legio IV Scythica in the region. Zeugma was constructed in accordance with architecture of the Roman Empire and the last excavations which were conducted in Zeugma intro-

* Bu çalışma "Pers Hâkimiyetinin Bitiminden Bizans Hâkimiyetinin Başlangıcına Kadar Olan Dönemdeki Antik Çağ Yazarlarının Eserlerinde Orta Fırat Bölgesi" (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011), isimli doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

* Dr., MEB Mahmut Fehime Ersoy Ortaokulu Tarih Öğretmeni, Gaziantep/Türkiye. neshali@gmail.com

duced the wealth and prosperity of the city starting from Alexander the Great. During the Roman Empire, emperors and generals used to cross the river at Zeugma in their military campaigns. Although many ancient writers mentioned a bridge to cross the river, no ruins of any ancient bridges have been found out in or around Zeugma by excavations. Parthians started to loathe against the city as the Roman emperors started their expedition from Zeugma. As a result, Shapor I passed the Euphrates River and conquered Zeugma in 256. After the destruction of Zeugma by The Parthian army, she couldn't be inhabited again.

Key Words

Zeugma, Roman, Parthian, Euphrates River, Legio IV. Scythica.

1. GİRİŞ

Dünya tarihinin akışına yön veren Fırat gibi önemli nehirlerin kıyıları insanların yerleşmesi ve şehirlerini kurması için her zaman öncelik sahibi olmuştur. Doğu Anadolu Dağları'ndan doğan Fırat Nehri Suriye'deki çölle-re ulaşan kadar oldukça hızlı bir debiye sahip olmuştur. Fırat bu hızlı akışından dolayı sadece belirli alanlarda doğusu ile batısı arasında geçişe uygun hale gelmiştir. Zeugma ise Fırat Nehri'nin doğusu ile batısını birbirine bağlayan, nehrin geçmeye müsait, önemli geçitlerden biri üzerine kurulduğundan, yıkılışına kadar askeri ve ticari açıdan stratejik önemini korumuştur. Zeugma kentinin kurulduğu alan Antik Çağ'ın ilk dönemlerinden itibaren Fırat Nehri'nin aşıldığı önemli bir geçit bölgesi olmuştur.¹ Zeugma, Persler üzerine sefer düzenleyen Büyük İskender'in Fırat Nehri'ni bu geçitlerden aşmasıyla ün kazanmıştır.² Bölgenin önemini fark eden I. Seleukos Nikator (M.Ö. 312-281) Fırat Nehri'nin bu önemli geçidini kontrolü altında tutabilmek için doğusu ve batısına³ iki kent inşa ettirmiştir. Batıdaki kent zamanla daha fazla önem kazanmış ve sonraki dönemlerde "Zeugma" adı ile anılmıştır.⁴ Zeugma, sahip olduğu ticari potansiyeliyle kısa zamanda zenginleşmiştir.⁵ Seleukos Hanedanlığı'nın yıkılmasından sonra Kommagene Krallığı'nın yönetimi altına giren Zeugma, ticari, askeri ve stratejik önemini korumuştur.⁶

M.Ö. 31 yılında Roma İmparatoru Octavian, Zeugma'nın da içinde bulunduğu Kommagene Krallığı'nı imparatorluğun Suriye Eyaleti'ne bağlamıştır.⁷ Roma yönetimine giren Zeugma, yüzyıllar boyunca imparatorluğun doğu sınırında, askeri karakol ve sınır kenti olarak görev yapmıştır. Parthlar üzerine sefer düzenleyen Roma imparatorları ve generalleri Zeugma'yı askeri seferlerin başlangıç yeri olarak kullanmıştır.⁸ M.Ö. 54 yılında Parthlar üzerine bir sefer düzenleyen Crassus da ordusuyla Fırat Nehri'ni Zeugma'dan geçmiş, Carrhae'de meydana gelen yenilgi üzerine ordusundan kurtulabilenler Zeugma'ya kadar geri çekilerek buraya sığınmışlardır.⁹ Crassus'un felaketinden cesaret alan Parth Kralı Pacorus M.Ö. 51 yılında emrindeki orduyla Fırat Nehri'ni aşmış ve Zeugma'yı ele geçerek Roma

¹ Bahar 1997: 38-44; Ergeç 2002: 201-202; Wagner 1976: 32-34.

² Cass. Dio XL.16-18.

³ Nehrin doğusunda kurdukları kente Pers kökenli karısı Apama'nın adına, "Apameia am Euphrat", batısında kurdukları kente ise kendi adına, "Seleukeia am Euphrat" ismini vermiştir.

⁴ Stark 1967: 109-110; Başgelen 2005: 112; Grainger 1990: 128-129.

⁵ Young 2001: 6; Charlesworth 1974: 81-93; Edwell 2007: 12; Dignas 2007: 153-154.

⁶ Butcher 2003: 114-115; Millar 1993: 29-30.

⁷ Başgelen 2005: 112; Sartre 2005: 56.

⁸ Speidel 2005: 89; Ergeç 2000: 99.

⁹ Plut. Cras. XXV. 1 - 6; Redgate 1998: 86; Dignas 2007: 13; Erdkamp 2007: 260-264; Benjamin 2009: 164.

topraklarını istila etmiştir.¹⁰ Bu istila hareketinden sonraki 15 yıl boyunca Zeugma, Parth hâkimiyetinde kalmıştır.

Dönemlerinin iki süper gücü olan Roma ve Parth imparatorlukları arasında geleneksel sınır kabul edilen Fırat Nehri'nin en önemli geçitlerinden birine sahip olan Zeugma MS. 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun asla elinden bırakmak istemediği stratejik bir şehir olmuştur.¹¹ Bu sebepten M.S. 18 yılında X. Fretensis lejyonunu Cyrrus'dan alınıp Zeugma'ya yerleştirilmiştir.¹² Vespasianus döneminde ise Zeugma'ya IV. Scythica lejyonu konuşlandırıldı.¹³ Böylece kentte sürekli bir askeri lejyonun varlığı başlamıştır. Lejyonun şehre yerleştirilmesi Zeugma'nın sosyo-ekonomik yapısını değiştirmiştir. Roma topraklarının farklı bölgelerinden lejyona katılan askerler ve komutanlarla bölgenin yerli halkının sahip olduğu birbirinden farklı kültür yapısı karşılıklı olarak etkilenmiştir. Bu etki başta mimari olmak üzere günlük hayatın pek çok alanında kendisini göstermiştir.

Fırat Nehri'nin Roma ve Parth İmparatorlukları arasında sınır kabul edilmesinden sonra daha fazla stratejik önem kazanan Zeugma, beklenmedik Parth saldırılarından korunması için Romalılar tarafından güçlü surlarla kuşatılmış ve yapılan imar faaliyetleriyle bir Roma kenti haline gelmiştir. M.S. 1. yüzyıldan sonra Zeugma, Roma'nın doğudaki en önemli ordu kentlerinden biri olmuştur.¹⁴ M.S. 49 yılında Cassius Longinus, Roma'da rehin olarak tutulan Meherdates'in dönüşünde güvenliğini sağlamak için Zeugma'da kamp kurmuştur.¹⁵ M.S. 70 yılında Kudüs'ün fetheden Titus, Zeugma'da I. Vologaeses'in elçileriyle görüşmüştür.¹⁶ 114-118 yılları arasında Parthlar üzerine ilerleyen Traianus seferlerini Zeugma'dan başlatmıştır.¹⁷

Roma İmparatorluğu, M.S. 1. yüzyıl boyunca doğu sınırını Parth ülkesinin içlerine doğru genişletmiş ve Fırat Nehri'nin batısında yer alan Samosata, Zeugma, Melitene kentlerini askeri açıdan güçlendirmiştir. Bu kentler Parthların Fırat Nehri'ni geçerek ilerlemesini engellemek için kuzey güney doğrultusunda nehrin batısında uzanmaktadır. Fakat İmparator Hadrianus tahta çıktıktan sonra Assyria, Mezopotamya ve Armenia Eyaletleri'nden çekilmiş ve Fırat Nehri boyunca yaşayan yerli yöneticilerle barış antlaşmaları yapmıştır.¹⁸ Hadrianus'un sağladığı barış döneminden önce Roma ve

¹⁰ Cass. Dio II. 19-21.

¹¹ Pollard 2003: 247-248; Edwell 2007: 16-17.

¹² Tacitus 2.57.2; Sartre 2005: 136-137; Fields 2009: 13-14.

¹³ Gawlikowski 1985: 77; Millar 1993: 81.

¹⁴ Stark 1967: 257-258; Whittaker 1994: 142-144.

¹⁵ Kennedy 1998: 146-147; Edwell 2007: 16.

¹⁶ Jos. bell. VII.5.2. Henderson 1969: 315.

¹⁷ Lepper 1948: 41-44; Ziegler 1964: 101-105; Bennett 1997: 75-87;

¹⁸ Hist. Aug. Hadrianus V.2-4, Oppen 2008: 62-71.

Parth mücadelesinin ortaya çıkardığı savaş halinin beraberinde getirdiği otorite boşluğu Zeugma'dan geçen ticari rotaların daha güneye veya kuzeye kaymasına sebep olmuştur. Siyasi istikrarın ve bölgesel otoritenin sağlandığı dönemlerde Zeugma sahip olduğu ticari potansiyeli kullanarak zenginleşmiştir. Özellikle M.S. I. ve II yüzyıllarda Zeugma'nın ticaret kapasitesi gelişmiş ve şehir zengin bir ticaret merkezi haline gelmiştir.¹⁹ Fırat Nehri'nin batısındaki ticaret yollarını kullanan kervanlar Zeugma'dan nehri geçtikten sonra nehri paralel takip eden yolu kullanarak güneye inmekteydiler. Fırat Nehri'nin doğusundan gelen ticari yollardan taşınan ipek ve baharat gibi uzak mesafeli ticari yollardan gelen mallar ise Zeugma'dan nehri aştıktan sonra Antakya'ya ulaşmakta ve Akdeniz yoluyla bütün Roma topraklarına dağılmaktaydı.²⁰ Ticari kervanların dışında nehir üzerindeki sallarla da ticaret yapıldığı gibi bölge çevresindeki yerleşimlerden gelen tüccarlar da ticari faaliyetlerini devam ettirmek için Zeugma'ya yerleşmişlerdir.²¹

Zeugma, Roma İmparatorları Marcus Aurelius²² ve Lucius Verus'un Parth seferleri sırasında önemli bir lejyon karargâhı olmuştur.²³ Romalıların Parthlar üzerine yaptığı seferler Zeugma'da geçirilen hazırlık döneminden sonra Fırat Nehri'nin aşılmasıyla başlamıştır. Bu durum Parthlar'ın zamanla şehre karşı öfke duymasına sebep olmuş ve Roma'ya karşı düzenledikleri seferlere Zeugma'dan başlayarak, şehri yakıp yıkmış intikamlarını almaya çalışmışlardır. Septimius Severus da Parthlar üzerine düzenlediği iki seferi Zeugma'dan başlatmış ve ilkinde Osroene topraklarını ikincisinde ise Mezopotamya'yı fethetmiştir.²⁴ Septimius Severus'un düzenlediği iki seferin sonucunda Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırı Fırat Nehri'nin ötesine uzanmış ve Zeugma, imparatorluğun iç kesimlerinde kalmıştır.²⁵

Septimius Severus'dan sonra tahta geçen Roma imparatorları gerek batıdan gelen Got tehlikesiyle uğraştıklarından gerekse siyasi istikrarsızlıktan dolayı Parthlara karşı ciddi bir müdahalede bulunamamışlardır. Bu sırada Parth hanedanlığı yıkılmış ve kurulan Sasani hanedanlığının başına I. Sapor geçmiştir.²⁶ I. Sapor'un (241 – 272) tahta geçmesiyle Sasaniler askeri ve siyasi açıdan yeni bir ivme kazanmışlardır.²⁷ I. Sapor, Roma topraklarına iler-

¹⁹ Young 2001: 169-170; Charlesworth 1974: 83-86.

²⁰ Edwell 2007: 12; Millar 1993: 483; Redgate 1998: 86.

²¹ Ergeç 2002: 207-209.

²² Drijvers 1998: 132; McLynn 2009: 160-161.

²³ Millar 1993: 113; Birley 2001: 129.

²⁴ Cass. Dio LXXV.7; Bunson 2002: 422; Sartre 2005: 148-149; Kennedy 1987: 57-66.

²⁵ Septimius Severus'un seferi esnasında Singara'da I. Parthica ve Nisibis'te III. Parthica lejyonları kurulmasıyla Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırı Dicle Nehri'ne uzanmıştır. Daha önce Roma tarafından Parth ilerlemesini engellemek için ileri karakol olarak kullanılan Zeugma ve Samosata şehirleri önemini kaybederken Septimius Severus'un askeri ve siyasi düzenlemeleri Fırat Nehri'nin doğusuna uzun vadeli yerleşmeyi sağlamıştır

²⁶ Hdn. VIII.8.1-8; Millar 1993: 150-151; Dodgeon 2002: 29-38.

²⁷ Butcher 2003: 53 - 55; Brosius 2006: 142-143; Burgan 2010: 67-68.

leyerek Nisibis ve Carrhae'le birlikte Mezopotamya ve Suriye'nin büyük kısmını ele geçirmiştir.²⁸ Sasani egemenliği III. Gordianus'un 243 yılındaki seferine kadar devam etmiştir.²⁹ Roma İmparatorluğu'ndaki siyasi çalkantılardan fayda sağlayan I. Sapor Suriye ve Kilikya üzerinde düzenlediği sefer esnasında Zeugma'yı ele geçirerek şehri tahrip etmiştir. 256 yılında büyük yıkıma uğrayan Zeugma, sahip olduğu eski zenginlik ve ihtişama bir daha ulaşamamıştır.³⁰

2. ANTİK KAYNAKLARDA ZEUGMA

Zeugma ismi Grek dilinde "geçit yeri" veya "köprü" anlamına gelmektedir.³¹ Şehir Antik Çağ'ın önemli doğal engellerinden biri olan Fırat Nehri'nin doğusu ile batısını birbirine bağlayan en önemli geçitlerden biri üzerine kurulduğundan yüzyıllar boyunca jeopolitik öneme sahip olmuştur. Antik Çağ yazarları Zeugma'dan Fırat Nehri'nin geçilmesi esnasında kurulmuş olan köprülerden söz etmişlerdir. Dönemin koşullarında Fırat Nehri gibi düzensiz akış rejimine sahip büyük bir nehir üzerine kalıcı köprü yapılması mümkün gözükmemektedir. Yine de geçici olarak birbirine bağlanmış sallardan yapılmış köprüler oluşturulmuş olabilir. Zeugma'da günümüze kadar yapılan kazı çalışmalarında kalıcı bir köprü kurulduğunu doğrulayacak hiç bir kalıntı bulunamamıştır. Antik yazarlardan olan Pausanias, *Descriptio Graeciae* eserinde kalıcı bir köprüünün kurulduğundan bahsederek: "*Dionysus, Hindistan'ın istilası için Fırat Nehri üzerine köprü kurmak için ilk girişimi başlatan kişidir. O, Zeugma'da Fırat üzerine köprü kurmayı başarmıştı ve benim günümde dahi nehrin iki yanına gerilmiş olan kablo asma ve sarmaşık dallarıyla kaplı olarak bulunmaktadır.*"³² demiştir. Cornelius Tacitus, *Historiae* eserinde nehrin üzerinde geçici köprülerin yapıldığından bahsetmiştir. "*Ordunun geçişi için kayıklardan oluşan köprü inşa edildi. Köprüyü ilk geçenler büyük bir süvari birliğinin başında olan Ornospades'tir. Sonra, Tiberius'un Dalmatia savaşında bulunan özel hizmet birliği, peşinden Roma vatandaşlarıyla kralın yakın arkadaşları, gözdeleleri, son olarak da Mezopotamya yöneticilerinin orduları Fırat Nehri'ni geçti.*"³³

Fırat Nehri, üzerinde barajların yapılmadığı antik dönemde nehir oldukça düzensiz bir akış göstermiştir. Özellikle şiddetli bahar sağanaklarında bir anda kabarak büyük yıkımlara sebep olmuştur. Bu durum nehir üzerine kalıcı bir köprü yapmaktansa Tacitus'un anlattığı gibi geçici köprü-

²⁸ Sykes 2004: 214-217; Southern 2008: 46.

²⁹ Millar 1993: 152; Bunson 2002: 246; Edwell 2007: 168-177; Gregory 2010: 26-27.

³⁰ Ball 2000: 115-120; Greatrex 2002: 115-116; Hitti 2004: 392; Burgan 2010: 67.

³¹ Ergeç 2002: 201.

³² Paus. X.29.4.

³³ Tac. ann. IV.37.

ler inşa edilmesine sebep olmuştur. Frontinus, Strategemata eserinde Fırat üzerinde bir köprü kurduğunu anlatsa da bu köprünün nasıl inşa edildiğini belirtmemiştir. *“Parth Kralı Pacorus ordusunu dönemeçli bir rotadan götürüp kırk günden fazla bir süreyi, Fırat Nehri kıyısında, köprü malzemelerini hazırlamak için harcadı. Oldukça geniş bir alana sularını yaymış olan bir noktada, inşa ettikleri köprüyü kullanarak nehri geçtiler. Ventidius, kendi kuvvetlerini bir araya getirmek için meydana gelen bu boşluktan faydalanarak kuvvetlerini toplayıp hazırlandığı için savaşı kazandı; Pacorus’u yakalatıp öldürdü.* ³⁴” Fırat Nehri üzerinde kurulmuş olan köprüler korunması ve düşmanın eline geçmemesi gereken stratejik araçlar olmuştur. Zeugma’yı koruyan Roma lejyonierleri Parthların nehri hızla aşmasını engellemek için savaş esnasında köprüleri tahrip etmiştir. Ammianus Marcellinus: *“Gözcülerin güvenilir şekilde bildirdiğine göre; Parthların planı, Samosata’ya yetişip oradan nehri geçebileceklerine emin oldukları zaman Zeugma yakınlarındaki köprüyü yıkmak ve Capersan’ı düşman saldırısından uzaklaştırmaktı.* ³⁵” diyerek Roma lejyonierlerinin rahat geriye çekilmesi için Fırat Nehri’nin engel olarak kullandıklarını anlatmıştır.

Antik dönem savaş mühendisliğinin göz önüne serildiği bir noktada köprü yapımları olmuştur. Cassius Dio, Historia Romana eserinde Roma askerlerinin geçici köprü yapımını anlatmıştır. *“Roma askerlerinin Ister, Rhine, Fırat gibi nehirler üzerine yaptıkları köprüler, onları pratik köprü yapımcıları haline getirdiği gibi bu işi savaş için egzersiz olarak da gördüklerinden köprü yapımı işinde uzmanlaşmışlardır. Nehrin üzerine demirlenmiş düz karinalı gemilerle kurulan köprülerle suyun üzerinde oldukça dar bir yol kurulabilir. Bunun için sinyal verildiğinde önce ilk gemiyi kıyıya yaklaşıtırlar, devamında diğerlerini de bitiştiyerek oluşturdukları yoldan karşıya geçebilirler. İnce dallardan örülmüş sepetlerin içine taşları doldurup suyun dibine atarak bunları iplerle gemilere bağlayarak çapa olarak kullanırlar. Bu yöntem oldukça hızlı olduğu gibi gemilerin nehirde hareketsiz kalmasını da sağlar.* ³⁶”

Fırat Nehri’ni geçmek için kullanılabilecek en uygun yöntem, akıntının getirdiği kum ve millerle bunların üzerinde tutunan bitkilerin oluşturduğu adalar arasına hareket eden salllar veya sallardan oluşan köprülerle nehrin geçilmesidir. Bu geçiş hızla gelen bir taşkında nehri geçenlerin güvenle sığınacağı adaların bulunması bakımından daha güvenli olacaktır. Fırat Nehri özellikle ilkbahar aylarında nehrin farklı kesimlerine yağın sağanak yağışlar nedeniyle bir anda kabararak alışılmış debisi ve taşıdığı su birkaç kat artabilmektedir. Bu durumda hem nehrin çevresindekilere hem de nehri geçmekte olanlara büyük zarar verebilmektedir. Bu sebepten Fırat Nehri’ni

³⁴ Front. strat. I.1.6.

³⁵ Amm. Marc. XVIII.8.1-14.

³⁶ Cass. Dio LXXI.2.

geçmek büyük orduların kumandanları ve imparatorlar için korkutucu olmuştur. Nehri geçmek için kurulan köprüden yan yana en fazla iki veya üç kişi geçebildiği düşünülürse on binlerce insan ve hayvandan oluşan bir ordunun nehri geçişi günler sürebilmekteydi. Ayrıca nehrin geçilmesi esnasında ordu iki kısma bölündüğünden düşman kuvvetlerinin yapacağı ani bir saldırı büyük bir paniğe ve kayıplara neden olabilirdi. Fırat Nehri'ni geçerken büyük kayıplar veren Crassus halefleri için ibret olmuştur. Crassus'un bu olayını ayrıntılarıyla anlatan Cassius Dio: *"Ordunun geri kalanından ayırt edilmesi için üzerine mor harfler işlenmiş ve yelkene benzeyen, şefin kumandanlarından birine ait büyük bayraklardan biri şiddetli rüzgardan devrilerek köprüden nehre düştü. Crassus ardından gelenlerin durmasını emretti, onlar biraz daha yaklaştılsa da durmayı başardılar. Yine de ordunun nehri geçmesi için oldukça fazla zaman gerekmekteydi. Bu sırada büyük bir sis örtüsü askerleri örtünce onlar birbirinin üzerine düşmeye başlayıp düşman ülkesine, karşıya ayak basıncaya, kadar hiçbir şey göremediler. Hem geçiş hem de bu olumsuz şartlardan dolayı pek çok kurban verildi. Bu arada şiddetli rüzgar ve devasa bir yıldırım onlara çarptı ve köprü onların hepsi karşı tarafa geçmeden önce çöktü. Olaylar bir biri ardına meydana gelince orduda büyük bir korku ve keder oluşmasına rağmen geri dönemeyceklerdi."*³⁷ demektedir. Crassus'un felaketini anlatan bir diğer yazar Plutarkhos olmuştur. Plutarkhos: *"Crassus, Fırat üzerindeki Zeugma'dan ordusunu karşıya geçirmek isterken aniden çok büyük şimşekler çaktı ve onları vurdu, yıldırımlar onların karanlık yüzünü aydınlattı ve rüzgar, sisli bir kasırga hızında onun asker yığınlarına saldırdı. Böylece onlar (ordu) kırılıp pek çok yerde paramparça oldular. Onun yerleştiği kampa dahi iki adet yıldırım düşmüş ve generalin zengin takımlarla süslenmiş atlarından biri de seyisiyle birlikte Fırat'a sürüklenmiş ve dalgaların arasında gözden kaybolmuştu."*³⁸ diyerek bu durumun Roma için bir utanç kaynağı olduğundan bahsetmiştir. Frontinus, Strategemata eserinde Crassus'un başarısızlığının sebebini açgözlülüğüne bağlamıştır. *"Tanrılar, Parthların altınlarına göz diken Crassus'u açgözlülüğüne karşın ölümle cezalandırmışlardır. Tribunelerden"*³⁹ biri olan Metellus, Roma'dan ayrılan Crassus'un korkunç lanetleri getireceğini söylemişti. Crassus ordusuyla Zeugma'ya ulaştığında Fırat'ı geçmeye çalışırken dönen anaforlar onların bir kısmını uzaklara sürüklediği gibi bir kısmını da yuttu.⁴⁰ Sonuç olarak antik kaynakların birleştiği neden nehri geçmek için yeteri kadar hazırlık yapılmamış olması ve geçişin yapıldığı mevsimin iyi seçilmemesidir. Antik tarihçiler Crassus'un Harran'da

³⁷ Cass. Dio XL.18-19.1-4.

³⁸ Plut. Cras. XIX.4-8.

³⁹ Roma'da soylulara karşı halkın seçtiği ve halkı koruyan sulh hakimi.

⁴⁰ Front. strat. I.66.11-12.

uğradığı yenilginin başlangıcının Fırat Nehri'ni geçerken yaşadığı felaket olduğunda birleşmektedirler.

Fırat Nehri'nin aşılmasının zorluğu büyük orduların başındaki general ve komutanlar için sürekli bir kaygı vesilesi olmuştur. Fırat Nehri'ni geçmeye teşebbüs eden Roma komutanları geçiş zamanını tayin edebilmek ve geçiş esnasında sorunlarla karşılaşmamak için kahinlere danışarak fallara baktırmıştır. Özellikle Roma generalleri ile bölgenin yerel hükümdarları nehre ayrı bir kutsiyet vererek öfkesinin yatışması için kurbanlar sunmuştur. Ayrıca hem Roma panteonunda hem de bölgenin yerel halkı arasında büyük saygı gören tanrı Mars'a kurbanlar sunularak şansın kendilerinden yana talihsizliğin ise uzak kalmasını, savaşta zafere ulaşmayı temenni etmişlerdir. Plutarkhos Fırat Nehri'ni geçerken büyük yıkıma uğrayan Crassus'un sunduğu adakları anlatmıştır. *“Crassus askerlerine hitap ederek ‘Fırat’ın üzerindeki köprü yok olsa bile hiçbirimiz asla geri dönmeyeceğiz...” sonra ordusu için pek çok kurban verdi ve kahin kurbanın organlarını ellerine alarak falına baktı, ona ilerlemesini söyledi. Böylece nehir boyunca yürüyüşe geçseler de generalleri Crassus'a Dicle Nehri'ni geçerek Seleukos ülkesine saldırmasını tavsiye ettiler. Çünkü bu yol boyunca art arda sıralanmış karargahlar ilerleyişleri esnasında erzak sağlamış ve nehir tarafından sarıldıklarından ani düşman saldırılarından korunuyorlardı.⁴¹”* Cornelius Tacitus ise III. Tiridates'in verdiği kurbanlardan bahsederek: *“Artabanus, kaçtığı için ülkesindeki insanlar şimdi yeni bir kral seçmek eğilimi göstermekteydi. Vitellius, (III.) Tiridates'e kral olması fırsatını kaçırmaması gerektiğini tavsiye etti. Düzenli ve yedek ordularının tümünü Fırat Nehri'nin kenarına göndererek Roma Tanrısı Mars'a domuz, geyik ve boğalar sunarak orada kurban etti. Hatta (III.) Tiridates, Fırat'ın öfkesini yatıştırmak için güzel süslenmiş iyi bir atı kurban olarak sundu. Böylece hiç yağmur düşmediği halde, orada yaşayanların söylediklerine göre; nehir de kendiliğinden dikkate değer bir artış oldu. Ayrıca taçlara benzeyen, dairesel hareketlerden oluşan beyaz köpükleri, duruldu ve kehanete uygun bir şekilde başarılı bir geçiş oldu.⁴²”* geçişin başarılı olmasının nedenini sunulan kurbanlara bağlamaktadır.

Antik yazarlardan Cassius Dio nehir geçişlerinde yaşanan felaketlerin önceden bazı belirtileri olduğunu Crassus'un bu önsezileri göz ardı etmesinden dolayı böyle bir felaket yaşadığını iddia etmektedir. *“Crassus, Mezopotamya'ya saldırdığında, anlatıldığına göre, Orodes, bu ihlali kınamak ve savaşın nedenini sordurmak için elçilerini Suriye'ye gönderdi. Aynı zamanda Surenas'ı da bir orduyla ayaklanmış bölgeleri kontrol altına almaya gönderdi. (Crassus), Tigranes'in hâkimiyetinde olan Armenia'nın bir bölümüne ki o toprakları Tigranes'in*

⁴¹ Plut. Cras. XIX.4-8.

⁴² Tac. ann. IV.37.

oğlu Artabazes yönetmekteydi, karşı düzenlenecek olan sefere şahsen liderlik etmeyi düşünüyordu. Artabazes, kendi topraklarındaki hâkimiyeti kaybetmekten korktuğu için Romalılara yardım göndermedi. Kış geldiği vakit Gnaeus Calvinus⁴³ ve Valerius Messalla⁴⁴ konsül olarak göreve başladılar, Roma'nın geleceğiyle ilgili olayların belirtileri vardı. Kurtlar ve baykuşlar görüldü, köpekler sinsi sinsi dolaştı ve sızlandılar, bazı kutsal heykeller ter sızdırdılar ve diğerleri şimşek gibi parladılar. Fakat Crassus hem kanıtları hem de görüneni kendince yorumlayarak, İskender'in seferinden sonra bu ismi alan, Zeugma yakınlarından Fırat'ı geçeceklerinin işaretlerini gördü. Çünkü İskender'de bu noktadan Fırat'ı geçmişti.⁴⁵

Roma ve Parth İmparatorluklarına yüzyıllar boyunca sınır olan Fırat Nehri'nin en kolay aşılabildiği noktalar hem sınır ticaretinin yürütüldüğü hem de askeri ve diplomatik görüşmelerin yapıldığı yerler olmuştur. Zeugma da pek çok defa iki imparatorluğun elçilerinin ya da bizzat komutanlarının bir araya geldiği önemli bir antlaşma mekanı olmuştur. Bu görüşmelerin bazıları Fırat Nehri üzerinde bulunan adalarda her iki taraf askerlerinin komutasında yapılmışken bazıları da şehirde yapılarak şehrin gücü ve zenginliği düşmana gösterilmiş ve onurlarına ziyafetler ve şölenler düzenlenmiştir. Flavius Josephus, Bellum Iudaicum eserinde Yahudileri yenerek zafer kazanan Titus'a Parthlar üzerine bir sefer düzenlememesi için elçiler tarafından hediyeler taktim edilmiştir. "Yahudiler, oluşan belirsizliğin ortasında, büyük bir korkunun içindeydiler, bu durumda ne yapacaklarını ne düşüneceklerini bilmez hale gelmişlerdi. Titus, Antioch'da kalmayarak hızla Fırat Nehri üzerinde bulunan Zeugma'ya ilerlemeye devam etti. Bu sırada Parth İmparatoru Vologeses'ten gelen haberci, Yahudilere karşı kazanmış olduğu zaferin nişanesi olarak altından bir taç getirdi. Gelen bu hediye kabul eden Titus, imparatorun habercilerine ziyafet verdikten sonra Antioch'a geri döndü.⁴⁶" Zeugma'da gerçekleşen bir diğer görüşme ise Gaius ile V. Phraates arasında olmuştur. Bu görüşme antikçağ dünyasının iki büyük devleti olan Parth ve Roma imparatorlukları arasında yapılmıştır. Marcus Velleius Paterculus, Historiae Romanae eserinde görüşmeyi anlatarak: "Kısa bir süre önce diğer eyaletleri dolaşan Gaius Caesar Suriye'ye sadece ziyaret için değil bir amaca hizmet için gönderilmişti. Yönettiği eyaletlerde sahip olduğu becerikliliğiyle pek çok işi başarmış yaptıklarıyla çoğu kez övülmüş hemen hemen hiç eleştirilmemişti. Gaius, Fırat Nehri üzerindeki bir adada, her iki tarafında belirli sayıdaki maiyetiyle birlikte Parthların kralı (V. Phraates) ile görüştü. Görüşme esnasında gösterişli Roma ordusu nehrin bir kıyısında diziliyken diğer tarafta Parth ordusu vardı, bu iki ünlü lider sadece imparator-

⁴³ Gnaeus Domitius Calvinus: MÖ 53 ile 40 yılları arasında konsüllük yapmıştır.

⁴⁴ Marcus Valerius Messalla Rufus: MÖ 53 ile 32 yılları arasında konsüllük yapmıştır.

⁴⁵ Cass. Dio XL.16-18.

⁴⁶ Jos. bell.VII.5.2.

luklarını değil insanlığı temsil ediyorlardı. Görüşmede seçkin kişiler ve unutulmaz bir manzara vardı, ben de kariyerine yeni başlayan bir asker olarak bunu gördüğüm için oldukça şanslıydım.⁴⁷” iki tarafın da büyük ihtişam içinde olduğunu ve anlaşmanın bölgeye barış getirdiğinden bahsetmektedir.

Zeugma, stratejik öneminden dolayı coğrafyacıların eserlerinde kendine yer bulmuştur. Antik coğrafyacılar Zeugma’yı bazı dönemlerde Kommagene Krallığı sınırları içinde göstermiş bazı dönemlerde ise Suriye veya Mezopotamya topraklarında olduğunu varsaymışlardır. Ayrıca Antik Coğrafyacılar, Zeugma’nın güneyindeki çöl alanları ile kuzeyindeki Toros Dağları arasında önemli bir geçiş güzergahı olduğunda, Akdeniz’den gelip Antakya’dan geçerek doğuya ilerleyen ticaret yollarının Fırat Nehri’ni aşmak için kullanıldığı önemli bir geçit görevini yüzyıllar boyunca sürdürdüğünü belirtmişlerdir. Ünlü coğrafyacı Strabon, Geographika eserinde Zeugma kenti hakkında bilgi verdikten sonra şehrin diğer bölgelere uzaklığından bahsetmiştir. Ayrıca eserleri günümüze ulaşmamış olan Erastotenes gibi diğer coğrafyacıların bölge hakkındaki eserlerinden de alıntılar yaparak: *“Bu iki nehri birbirinden ayıran en büyük mesafe, dağlar boyunca uzanır; bu mesafe yani, İskender’in de kat ettiği, eski Fırat köprüsünün bulunduğu Thapsacus’tan Dicle’ye uzanan mesafe, Erastotenes’in de aynı şekilde bahsettiği gibi 2400 stadiadır. Ancak bu iki nehir arasındaki en kısa mesafe, Seleukos ile Babil yakınlarında 200 stadiadan biraz fazladır. Mezopotamya, belli bir aralıkta çıkıntı yaparak daralır ve şekli bir kayığı andırır. Onun sınırının en geniş parçasını Fırat oluşturur. Thapsacus’tan Babil’e uzanan mesafe Erastotenes’in de belirttiği gibi, 4800 stadiadır ve Mezopotamya’nın başladığı Kommagene Krallığı’nda bulunan Zeugma’dan Thapsacus’a kadar olan mesafe ise 2000 stadiadan az değildir. Dağlar boyunca uzanan bu ülke oldukça verimli bir alanda kurulmuştur. Kommagene’de bulunan bugünkü Zeugma hem de Thapsacus’daki eski Zeugma (Zeugma, tabiri köprü manasında kullanılmıştır) ve Fırat’ın yakınlarındaki bölümleri, Makedonyalılar buraları işgal edince Mygdones ismini almıştır.⁴⁸”* demiştir. Gaius Plinius Secundus, Naturalis Historia eserinde Zeugma ve çevresinin coğrafyasıyla birlikte bölgenin etnik yapısı hakkında da bilgi vermiştir. *“Aramiler tarafından “Nomades” olarak isimlendirilen insanlar, Fırat Nehri’nin kıyılarına yayıldılar. Bunların bize söylediklerine göre; Fırat Nehri Suriye Çölü’nün içlerine doğru ilerlerken, Palmyrene yakınlarında güneye yönelerek oradan kendine yeni yol bulur. Sonuçta, Mezopotamya’nın başlangıcı ve başı olan Seleukos ülkesinden Fırat Nehri’ni denize kadar takip ederseniz 1125 mil uzunluğundadır, eğer Dicle Nehri’yle giderseniz 320 mil uzaklığındadır, buradan Zeugma 527 mil uzaklığındadır ve Akdeniz kıyılarından Suriye Seleukos*

⁴⁷ Vel.hist. II.101.1-3.

⁴⁸ Strab. VI.2.3-4.

Krallığı'ndaki Zeugma 175 mil uzaklığındadır.⁴⁹ Claudius Ptolemaeus, Geographia eserinde bölgede günümüzde bazılarının yeri bilinmeyen kentler hakkında bilgi vermiştir. "Suriye, Kilikia tarafından kuzeyden kuşatılır ve bu sınır boyunca ilerlenirse Kappadokia'ya ulaşılır. Batıdaki Amanos Dağları boyunca ilerlenirse Suriye Denizi (Akdeniz'in batısı) batınızda kalır. Buradaki şehirleri, kuzeyden, Suriye bölgesinden saymaya başlarsak; Kommagene'de: Arecea, Singa, Germanicia, Gatamana, Doliche, Deba, Chanoia ve Fırat Nehri kenarında Cholmodara, XVI. Flavia (İejyonunun bulunduğu) Samosata. Cyrrhstecia bölgesindeki şehirler ise Ariseria, Rhegia, Ruba, Heraclae, Niara, Hierapolis, Cyrrhus, Beroea, Batna, Paphara. Fırat Nehri bölgesindeki kasabalar ise; Urimia, Arudis, Zeugma, Europus, Caelicia, Bethammaria, Gerrhe, Arimara, Eragiza.⁵⁰"

Zeugma, yüzyıllar süren Roma – Parth mücadelesinde Roma İmparatorluğu'nun sınır karakolu görevini sürdürmüştür. Roma İmparatorluğu Suriye ve Kuzey Mezopotamya'ya ilk yerleşme sürecinde bölgeye büyük ordular yerleştiremeyince bölgede bulunan yerel krallıkları desteklemiştir. Roma'ya sadakati sağlanmış yerel krallar çoğu zaman imparatorluğun nüfuzunu savunmuş olsalar dahi Parthların kendilerine daha fazlasını teklif etmeleri ya da Roma ile çıkarları ters düştüğü durumlarda Roma aleyhine davranmaktan çekinmemişlerdir. Zeugma'nın da yer aldığı Kuzey Mezopotamya ve Fırat çevresi etnik açıdan oldukça farklı unsurları bünyesinde barındırmaktaydı. III. Arami göçüyle bölgeye gelmiş olan Aramilerin kurduğu Osroene gibi krallıkların yanı sıra farklı aşiretlere bağlı küçük krallıklar da bulunmaktaydı. Ayrıca Büyük İskender'in doğu seferinden sonra bölgeye yerleşmiş olan Makedonyalılar ve Greekler şehirlerde yaşamaktaydılar. Bu grupların dışında bölgede Yahudi tüccarlar ve Roma vatandaşları gibi etnik zümreler de mevcuttu. Bölge Roma hâkimiyetine girinceye kadar farklı etnik unsurları bünyesinde barındıran yerel krallıklar arasında sonu gelmez savaşlar dizisi devam etmiştir. Bu durum bölgede otorite boşluğunu da beraberinde getirmiştir. Bölgedeki yerel Arami krallıklarıyla işbirliği yapan ve bedelini hayatıyla ödeyen Crassus'un durumunu anlatan Cassius Dio: "Crassus'a en büyük darbe Osroeneli Abgarus tarafından vuruldu. O, Pompeius zamanında Romalılarla yaptığı barışın devam edeceğine teminat vermişti fakat şimdi barbarların tarafını seçti. Arap kökenli Alchaudonius'da aynısını yaptı, çünkü o daima güçlü olanın yanında yer alırdı. Alchaudonius açıkça ayaklandı fakat Abgarus Parthlara iyilik yapmak için Crassus'a karşı müttefikmiş gibi davranmaya başladı. Onun için cömertçe para harcadı ve Crassus'un tüm planlarını öğrenerek düşmana bildirdi. Ayrıca Romalıların avantajına olan her olayı ve girişimi saptır-

⁴⁹ Plin. nat. VIII.8.26.7.

⁵⁰ Ptolemy V.14.

*maya dezavantajlarıymaysa onu çabuklaştırmaya çalışıyordu.*⁵¹” diyerek Roma imparatorluğunun uğradığı ihaneti ortaya koymuştur. Bölgedeki yerel krallıklar sadece Roma imparatorluğuna değil çıkarları uyuşmadığı zaman Parthlara da ihanet etmişlerdir. Parth prensi Pacorus’da yerel krallar tarafından aldatılarak seferinin başarıya ulaşması engellenmiştir. Yine Cassius Dio bu olayı eserinde “İmparator Marcus Antonius’un generali Ventidius Bassus, Fırat’ı geçen Parth prensi Pacorus’un Suriye’ye doğru ilerlediğini haber verdi. Barbarlar Zeugma şehri yakınlarındaki Fırat geçmek için alışılmış olan alanı kullanabilir veya nehrin daha uzağındaki (güneyindeki) bir yolu kullanarak Fırat’ın diğer tarafına geçebilirlerdi. Bu diğer yer, söylenildiğine göre, daha düz ve düşman için daha uygun oysa öncesi (Zeugma) tepelik ve bizim güçlerimiz için uygundu. O Pacorus’u aldatarak Parth liderlerini düz bölgeden geçerek yollarına devam etmesini için ikna etti. Ventidius onun uzun yoldan gelmeye devam ettirmesini umut ediyordu çünkü bu zaman zarfında Romalılar kuvvetlerini toplayabilirdi. Bu yol üzerinde bulunan Cyrrhastica’yı zapt eden Pacorus ilerlemeye devam etti.”⁵² şeklinde anlatmıştır. Aynı olayı anlatan Frontinus: “Cyrrhastica Eyaleti’nde Pharnaesus olarak bilinen Parth Kralı Pacorus, Ventidius’a karşı yürüttüğü savaşı devam ettiren Pacorus’a müttefik olarak görünenlerden biri Parthlara kendi ordusunu hazırlıyor gibi görünürken kendi avantajı için barbarlara ihanet etmeye hazırlanıyordu. Parthlar, Toros Dağları’nın ötesine yerleştirilen lejyonlar güçlendirilmeden Fırat’ı geçerek Kappadokia’ya ulaşmak istiyordu. Pharnaesus, bu noktada hainliğini gösterek ordunun bulunduğu yere en kısa mesafede ve Fırat’ın en rahat geçilebilecek yeri olan Zeugma’ya ordunun götürülmesini tavsiye etmedi. Pharnaesus göre; eğer o yol (Zeugma rotası) kullanarak gelselerdi, bölgedeki tepeler (Romalı) okçuların saklanması için yarar sağlayabilirdi. Başlarına gelecek felaketten korktuklarından açık ovalar boyunca, daha aşağıdaki (güneydeki) yoldan ilerlediler.”⁵³ demıştır.

Zeugma, Roma imparatorluğu hâkimiyetine geçtikten sonra mimari olarak örnek bir Roma kenti haline gelmiştir. Öncelikle şehir ani Parth saldırılarından korunabilmesi için güçlü surlarla çevrilmiştir. Zeugma’ya yerleştirilen lejyonla birlikte Roma İmparatorluğu’nun değişik bölgelerinden gelen farklı kültürlerle ve sanat anlayışına sahip yüksek rütbeli subayların kendi ikametleri için yaptırdıkları yapılarda kullandıkları mozaikler, heykeller ve yapısal süslemeler şehir mimarisinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Kentin mimari yapılanması hakkında en geniş bilgiyi aldığımız Procopius: “Euphratesia Bölgesi’nin diğer iki önemli kasabası Zeugma ve Neocaesarea olup iki şehir de tahkimat surlarına sahip olmasına rağmen bu surlar sıkı örülmemiş gevşek taşlardan oluşmaktaydı. Surlar inşa edilirken oldukça zayıf örüldüğünden

⁵¹ Cass. Dio XL.18-19.1-4.

⁵² Cass. Dio LXIX.20.4-6.

⁵³ Front. strat. I.1.6.

düşman çok çaba sarf etmeden aşarak onlara (şehir halkına) ulaşabilirdi. Ayrıca aşırı şekilde ensiz olmasından dolayı savunma için uygun değildi. Şehirde garnizonun kalabileceği bir yer yoktu ve kasabanın içerisinde her nereye giderlerse gitsinler mutlaka atış menzili içinde kalınıyordu. Fakat İmparator Justinian yeterli eni ve uzunluğu olan gerçek duvarlarla bu yerleri kuşattı. Ayrıca diğer donanımları da oldukça güçlendirdi. Böylece İmparator Justinian bu şehirleri hem güzellik hem de güvenlik açısından daha öncesine kıyasla günümüzde oldukça değiştirdiğinden artık onlar, alçak barbarların baskınları konusunda hiçbir korku duymadan ya da onların herhangi bir saldırı tehlikesinden endişe duymadan yaşayabileceklerdi.⁵⁴” demektedir.

SONUÇ

Asur Koloni Çağı’ndan itibaren Fırat Nehri’ni geçmek isteyen tüccar ve orduların kullandığı Zeugma kenti Seleukos Hanedanlığı döneminden itibaren kesintisiz bir yerleşime sahip olmuştur. Zeugma’nın jeopolitik öneminden bahseden Strabon, Kommagene Krallığı sınırları içinde bulunan şehrin Fırat ile Dicle Nehirleri’nin birbirine en uzak olduğu noktada, Fırat’ı geçmek için müsait bir geçit yakınlarında kurulduğunu anlatmaktadır. Parthlar üzerine sefere çıkan Roma orduları Fırat Nehri’ni Zeugma’dan geçmeyi askeri bir teamül haline getirdiklerinden Zeugma, Roma lejyonları için önemli bir ordugah haline gelmiştir. Yüzyıllar boyunca Roma hâkimiyetinde kalan şehirdeki lejyonlar sayesinde Zeugma, klasik bir Roma şehri haline gelmiştir. Şehrin bu durumu Zeugma’ya karşı Parthların büyük bir öfke duymasına neden olmuştur. Nitekim Sasani Kralı I. Sapor, Zeugma’ya olan kininden dolayı şehri ele geçirdiğinde hem şehirdeki Romalıların büyük çoğunluğunu öldürmüş hem de şehri tekrar iskân edilemeyecek şekilde yıktırıştır.

Cassius Dio’ya göre tarihin en büyük kahramanlarından biri kabul edilen Büyük İskender, Pers seferi sırasında Fırat Nehri’ni Zeugma’dan geçmiş ve bu durum şehrin ününün artmasına sebep olmuştur. Büyük İskender’i kendisine örnek alarak Hindistan’a kadar uzanacak büyük bir sefer planlayan Crassus da Fırat Nehri’ni Zeugma’dan geçmeye çalışmıştır. Cassius Dio, Crassus’un Fırat’ı geçmeye çalışırken uğradığı felaketi anlatarak ordunun tamamının nehri geçmesinin uzun sürdüğünü, bir anda sis bulutunun orduyu kaplayarak güçlü bir fırtınanın saldırısından sonra nehrin sularının kabardığını ve Fırat köprüsünün yıkılması üzerine çok sayıda askerin nehir sularına kapılıp kaybolduğunu anlatmıştır. Crassus’un Fırat Nehri’nde başına gelen felaketi anlatan bir başka antik yazar Plutarkhos olmuştur. Plu-

tarkhos, ordunun nehri geçişi esnasında oluşan muazzam fırtınanın hem köprüünün yıkılmasıyla hem de kamplara düşen yıldırımlarla pek çok askerin hayatına mal olduğunu belirtmiştir.

Son yıllara Zeugma'da yapılan kazılar, şehrin mimari gelişmişliğini ve ticaret sayesinde kavuşmuş olduğu zenginliği ortaya çıkarmıştır. Zeugma'ya IV. Scythica lejyonunun yerleşmesinden sonra şehirde bulunan lejyon komutanları ve yöneticilerin ikametgahları için inşa edilmiş olan villalarda bulunan mozaik ve heykeller hem gelişmiş bir sanat anlayışının hem de Roma şehir mimarisi ile yerel ustaların sahip olduğu sanat özelliklerini ortaya koymuştur. Ayrıca Zeugma'daki mimari yapılar oluşturulurken komşu kentlerden gelen ustalar da yapılarda çalışmıştır. Yapılan kazılarda ortaya çıkarılan mozaiklerde Samosata'dan gelen mozaik ustalarının çalıştığı bilinmektedir. Aynı zamanda Zeugma, Fırat Nehri'nin doğusu ve batısı arasındaki ticari rotaların birleştiği ve hatta uzak doğudan gelen ticari malların alınıp satıldığı veya transit geçiş yaptığı bir ticaret merkezi olmuştur. Bunun dışında yakın mesafelerden getirilen ticaret malları Fırat Nehri üzerindeki sallar ile karşı kıyıya geçirilip satılabilmekteydi. Zeugma'da ticaretin hızlı bir şekilde gelişmesi bölge çevresinde bulunan tüccarların da kente yerleşmelerini beraberinde getirmiştir. Bu özelliklere sahip olan Zeugma yıkılıncaya kadar bölgenin kültür ve ticaret merkezi olmuştur. Roma İmparatorluğu için askeri ve ticari olarak önem arz eden Zeugma antik kaynaklarda kendine sıklıkla yer bulmuştur.

ANTİK KAYNAKLAR

- Amm. Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*, (Çev: J.C. Rolfe), London, 1963-1964. (Loeb).
- Dio Cass. Cassius Dio, *Historia Romana*, (Çev: E. Carry), London, 1954. (Loeb).
- Diod. Diodorus Sicilius, *Bibliothèque*, (Çev: C. H. Oldfather), London, 1933-1967. (Loeb).
- Front. strat. Sextus Julius Frontinus, *Strategemata*, (Çev: C. E. Bennett), London, 1925. (Loeb).
- Hdn. Herodianus, *Ab Excessu Divi Marci libri Octo*, (Çev: C.R. Whittaker), London, 1920. (Loeb).
- Herod. Hist. Herodian, *Historia Romana*, (Çev: C.R. Whittaker), London, 1920. (Loeb).
- Hist. Aug. Hadrianus Scriptorum *Historiae Augustae (Hadrianus)*, (Çev: D. Magie), London, 1960-1961. (Loeb).
- Jos. ant. Iud. Flavius Iosephus, *Antiquitates Iudaicae*, (Çev: J. Thackeray), London, 1930-1939. (Loeb).
- Jos. bell. Flavius Iosephus, *Bellum Iudaicum*, (Çev: H. J. Thackeray), London, 1961. (Loeb).
- Paus. Pausanias, *Descriptio Graeciae*, (Çev: W.H.S. Jones), London, 1964. (Loeb).
- Plin. Nat. Gaius Plinius Secundus, *Naturalis Historia*, (Çev: H. R. Rackham – W.H.S. Jones), London, 1947. (Loeb).
- Plut. Plutarchos, *Bioi Paralleloi*, (Çev: B. Perin), London, 1959. (Loeb).
- Polyb. Polybios, *Historiai*, (Çev: W.R. Paton), London, 1960. (Loeb).
- Pro. De. Aed. Procopius, *De Aedificiis*, (Çev: H. B. Dewing), London, 1949. (Loeb).
- Pro. De. Bel. Procopius, *De Bellis*, (Çev: H. B. Dewing), London, 1914. (Loeb).
- Pro. His. Arc. Procopius, *Historia Arcana*, (Çev: H. B. Dewing), London, 1969. (Loeb).
- Ptol. Claudius Ptolemaeus, *Geographia*, (Çev: J. L. Berggren), London, 2000. (Loeb).
- Strab. Strabon, *Geographika*, (Çev: H. L. Jones), London, 1957. (Loeb).
- Tac. ann. Cornelius Tacitus, *Annales*, (Çev: C.H. Moore - J. Jackson), London, 1962. (Loeb).
- Tac. hist. Cornelius Tacitus, *Historiae*, (Çev: C.H. Moore - J. Jackson), London, 1962. (Loeb).

-Vell.

Marcus Velleius Paterculus, *Historiae Romanae*, (Çev: F. W. Shipley), London, 1966. (Loeb)

MODERN KAYNAKLAR

- Başgelen 2005 Başgelen, Nezih (2005). "Birecik Barajı Tufanından Yeni Gaziantep Müzesi'ne Belkis – Zeugma" *Seramik Türkiye Dergisi*, 12, ss. 110 – 119.
- Bahar 1997 Bahar, Hasan (1997). "Fırat Bölgesi Tarihçesi ve Nehir Ulaşımı" *Tarih ve Toplum Dergisi*, 160, ss. 38–44.
- Ball 2000 Ball, Warwick (2000). *Rome in the East: the Transformation of an Empire*. London: Routledge.
- Benjamin 2009 Benjamin, S.G. (2009). *The Story of Persia*. New York: Kes-singer Publishing.
- Bennett 1997 Bennett, Julian (1997). *Trajan*. London: Routledge Press.
- Birley 2001 Birley, Anthony (2001). *Marcus Aurelius*. New York: Rout-ledge Press.
- Brosius 2006 Brosius, Maria (2006). *The Persians*. London: Routledge Press.
- Bunson 2002 Bunson, Matthew (2002). *Encyclopedia of the Roman Empire*. New York: Facts on File Inc.
- Burgan 2010 Burgan, Michael (2010). *Empires of Ancient Persia*. New York: Shoreline Press.
- Butcher 2003 Butcher, Kevin (2003). *Roman Syria and the Near East*. Lon-don: British Museum Press.
- Charlesworth 1974 Charlesworth, M.P.(1974). *Trade-routes and Commerce of the Roman Empire*. New York: Ares Publishers.
- Dignas 2007 Dignas, B. ve Winter, E. (2007). *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*. Cambridge University Press.
- Dodgeon 2002 Dodgeon, M. H. ve Lieu, Samuel N.C. (2002). *The Roman Eastern frontier and the Persian Wars (AD 226-363) Part I*. London: Routledge.
- Drijvers 1998 Drijvers, H. J. ve Healey, J.F. (1998). *The old Syriac inscripti-ons of Edessa and Osrhoene*. Leiden: Brill Press.
- Edwell 2007 Edwell, Peter (2007). *Between Rome and Persia, The Middle Euphrates, Mesopotamia and Palmyra Under Roman Control*. New York: Routledge Press.
- Erdkamp 2007 Erdkamp, Paul (2007). *A Companion to the Roman Army*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Ergeç 2000 Ergeç, R. ve Comfort, A. (2000b). "Crossing the Euphrates in Antiquity: Zeugma Seen From Space" *Anatolian Studies*, 50, ss. 99-126.
- Ergeç 2002 Ergeç, Rifat (2002). "Fırat Seleukeia'sı Yahut Zeugma" *Anadolu Araştırmaları*, XVI, ss. 201-226.
- Fields 2009 Fields, Nic (2009). *The Roman Army of the Principate, 27 BC-AD 117*. New York: Osprey Pub.

- Gawlikowski 1985 Gawlikowski, Michal (1985). "The Roman Frontier on the Euphrates" Torino Proceedings of the Symposium: Common Ground and Regional Features of the Parthian and Sasanian World June 17th-21st, ss. 77–89.
- Grainger 1990b Grainger, John (1990b). *Seleukos Nikator: Constructing a Hellenistic Kingdom*. London: Routledge Press.
- Greatrex 2002 Greatrex, G.ve Lieu Samuel N. C. (2002). *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars (363 – 630 AD.)* Part II. London: Routledge.
- Gregory 2010 Gregory, T. E. (2010). *A History of Byzantium*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Henderson 1969 Henderson, B.W. (1969). *Five Roman Emperors: Vespasian, Titus, Domitian, Nerva, Traianus, A.D. 69–117*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hitti 2004 Hitti, P.K. (2004). *History of Syria: Including Lebanon and Paletsine*. London: First Gorgias Press.
- Kennedy 1987 Kennedy, D.L. (1987). "The Garrisoning Of Mesopotamia in the Late Antonine And Early Severan Period", *Antichthon*, 21, ss. 57–66.
- Kennedy 1998 Kennedy, D. L. (1998). *The Twin Towns of Zeugma on the Etphrates*, Portsmouth: Journal of Roman Archaeology.
- Lepper 1948 Lepper, F.A. (1948). *Trajan's Parthian War*. London: Oxford University Press.
- McLynn 2009 McLynn, Frank (2009). *Marcus Aurelius: A Life*. Philadelphia: Da Capo Press.
- Millar 1993 Millar, Fergus (1993). *The Roman Near East 31 BC-AD 337*. London: Cambridge Press.
- Oppen 2008 Oppen, Thorsten (2008). *Hadrian: Empire and Conflict*. Cambridge: Harvard University Press.
- Pollard 2003 Pollard, Nigel (2003). *Soldiers, cities, and civilians in Roman Syria*. The University of Michigan.
- Redgate 1998 Redgate, A.E. (1998). *The Armenians*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Sartre 2005 Sartre, Maurice (2005). *The Middle East under Rome*. Harvard College Publication.
- Southern 1998 Southern, Pat (1998). *Augustus*. New York: Routledge Press.
- Speidel 2005 Speidel, M. A. (2005). "Early Roman Rule in Commagene", *Scripta Classica Israelica*, 20, ss. 85–100
- Stark 1967 Stark, Freya (1967). *Rome on the Euphrates: the story of a frontier*. New York: Harcourt, Brace & World
- Sykes 2004 Sykes, P.M. (2004). *History of Persia*. London: Routledge Press.
- Wagner1976 Wagner, Jörg (1976). *Seleukeia am Euphrat/Zeugma*, Wiesbaden: Reichert.

- Whittaker 1994 Whittaker, C.R. (1994). *Frontiers of the Roman Empire A Social and Economic Study*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Young 2001 Young, G.K. (2001). *Rome's Eastern Trade*. New York: Routledge Press.
- Ziegler 1964 Ziegler, Karl-Heinz (1964). *Die Beziehungen zwischen Roman und dem Partherreich*. Wiesbaden : Franz Steiner.

HARİTALAR VE RESİMLER LİSTESİ

Harita 1

http://ancienthistory.about.com/library/bl/bl_maps_index.htm (28.01.2012)

Harita 2

<http://www.humanities.uwa.edu.au/images/zeugma> (28.01.2012)

Resim 1

<http://www.zeugmaweb.com/> (28.01.2012)

Resim 2

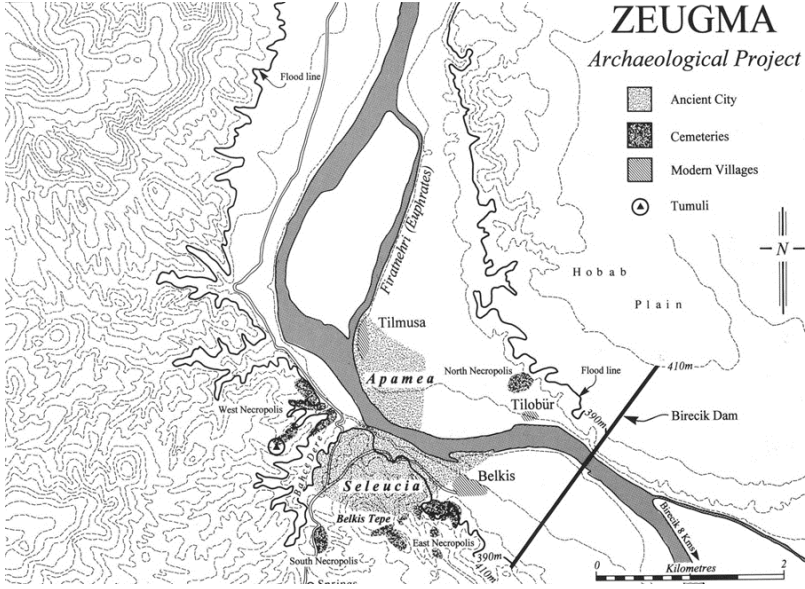
<http://www.zeugmaweb.com/> (28.01.2012)

Resim 3

http://www.humanities.uwa.edu.au/images?result_834003_result_page=6 (28.01.2012)

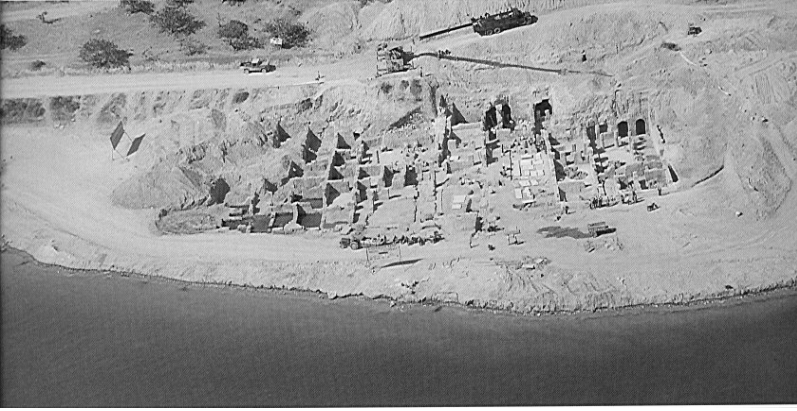
Harita 1

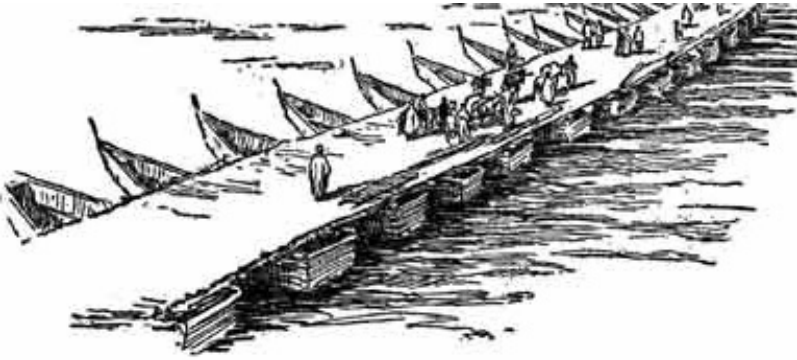
Harita 2

Resim 1 - Okeanos ve Tethys Mozaïği

Resim 2 - Zeugma kazı çalışmalarından görüntü

Resim 3 - Fırat Nehri Üzerinde Kayıklardan Kurulan Köprü Canlandırması